

นาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด บุปผเจีตรานิยม

THE CREATIVE DRAMATIC ARTS: BUPHAE JITRANEANG

ศุทธิณี สมศรี*, ปิยะศิริ ดวงดี* และสุภัทสร แสนอุบล*

SOOTTINEE SOMSRI, PIYASIRI DUANGDEE AND SUPUTSON SANOUBON

(Received: June 6, 2023; Revised: August 15, 2023; Accepted: February 6, 2024)

บทคัดย่อ

นาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุด บุปผเจีตรานิยม มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์นาฏศิลป์ชุดใหม่ โดยการศึกษาแนวทางจากความเป็นมาของอาณาจักรขอมโบราณ การถวายเป็นยุคของขอม เพื่อนำมาสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์ ชุด บุปผเจีตรานิยม หมายถึง การตีตรา ในโชคชะตาของหญิงสาว ซึ่งได้ศึกษาจากเรื่องราวของนางห้าม อันเกี่ยวข้องกับภาพจำหลัก นางอัปสร ซึ่งได้เชื่อมโยงศิลปะทางด้านสถาปัตยกรรมกับปราสาทศิขรภูมิ ที่สร้างขึ้น ตามรูปแบบศิลปกรรมขอมโบราณ ตรงกับศิลปะสมัยบาปวนสืบเนื่องถึงสมัยนครวัด จึงเป็นหลักแนวคิดนำมาถ่ายทอดสู่กระบวนท่ารำในรูปแบบนาฏศิลป์สร้างสรรค์ โดยใช้นักแสดงทั้งหมด 12 คน เป็นนักแสดงหญิง 10 คน นักแสดงชาย 2 คน มีท่ารำ 76 รูปแบบ ทิศทางการแปรแถวมี 20 แบบ การแต่งกายนั้นได้ศึกษาจากภาพจำหลัก รูปปั้นนางอัปสรของนครวัด นครธม ของประเทศกัมพูชา นางอัปสรสวมชุดเข้ารูปแขนงุด และนุ่งผ้าจีบหน้านาง มีเครื่องประดับศีรษะเสียบกับมวยผม เครื่องแต่งกายกษัตริย์ นุ่งผ้าแบบจีบโจง สวมศีรษะตามแบบภาพจำหลักของกษัตริย์ขอม นอกจากนี้ยังแต่งลายเพลง ขึ้นมาใหม่ โดยใช้เครื่องดนตรีอีสานได้ผสมผสานกับเครื่องดนตรีสากล เพื่อเพิ่มอารมณ์ ความรู้สึกของเพลงในการแสดง โดยรูปแบบการแสดงแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ช่วงที่ 1) เหล่าสตรี นวนาฏ ยাত্রา ช่วงที่ 2) ถวายบำเรอท้าวไท่ ช่วงที่ 3) โทษทัณฑ์นางห้าม

คำสำคัญ : นาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์สร้างสรรค์ บุปผเจีตรานิยม

Abstract

The creative work of dramatic arts named “Buphae Jitraneang” aimed to create a new type of Thai classical dance through a study of ancient history of the Khmer Empire and giving oneself to the monarch or emperor. “Buphae Jitraneang” means the stigma of a woman's destiny. The authors

* สาขาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

Department of Performing Arts, Faculty of Humanities and Social Sciences, Udon Thani Rajabhat University

studied a story of concubine in relation to the carved image of Nang Apsara at Prasat Sikhoraphum. An association of architecture indicated that Prasat Sikhoraphum was built based on the ancient Khmer fine art during the ages of Papuan and Angkor Wat. Therefore, this concept was transferred to dance movements in the form of creative dramatic arts. There were 12 performers, comprising 10 females and 2 males. In addition, there were 76 dance postures with 20 movement patterns. The performers' costumes were created based on what the authors had observed from the engraved statue of Apsara from Angkor Wat and Angkor Thom of Cambodia. Apsara wore a sleeveless fitted top and sampot with pleats gathered at the front. Ornaments were adorned on her topknot. The emperor also wore pleated fabric with a crown on his head, the same as a carved image of Khmer emperor. In addition, the melody was newly composed with the combination of southern Isan musical instrument and contemporary musical instrument in order to add more feelings into the melody. The performance was divided into three phases: 1) groups of ladies, soft dancing movement, pacing (raising) 2) self-offering to the monarch (emperor) 3) a penalty imposed to the concubine.

Keywords: Thai dramatic arts, The creative dramatic arts, Buphae Jitraneang

บทนำ

อารยธรรมขอม เป็นอารยธรรมโบราณที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดแห่งหนึ่ง ที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความรุ่งเรือง และความยิ่งใหญ่ของอารยธรรมขอม คือบรรดาปราสาทขอม นครวัด และเมืองพระนคร หลวง (นครธม) และมีอารยธรรมที่แพร่หลาย ทำให้เกิดการเชื่อมโยงส่งผลต่อวัฒนธรรมและ ประเพณีออกมายังประเทศเพื่อนบ้าน คือ ลาว ไทย และเวียดนาม (มยุรี วีระประเสริฐ, 2545, น. 11)

จากการศึกษารูปภาพแกะสลักที่อยู่ตามปราสาทขอมโบราณ เกิดจากการแกะสลัก มีรูปสลักนางอัปสรซึ่งมีการเล่าเรื่องราวถึง “นางห้าม” เป็นสตรีที่ถูกนำตัวมาถวายให้กับ พระมหากษัตริย์ในราชสำนักของขอมโบราณ รวมถึงสตรีที่ได้จากการทำศึกสงคราม และเชลยศึกจากเมืองต่าง ๆ มีทั้งสตรีสามัญชนและสตรีสูงศักดิ์ การถวายตัวหรือการนำ ลูกสาวและหลานสาวทูลเกล้าถวายตัวให้เป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์ เพื่อพยุงฐานะ ทางเศรษฐกิจทางสังคมและการเมืองของสมาชิกในตระกูลของตน จึงทำให้พระราชสำนัก คับคั่งไปด้วยสุภาพสตรีมากหน้าหลายตาคอยปรนนิบัติรับใช้กษัตริย์ ซึ่งการถวายตัว เป็นมเหสีของกษัตริย์ “พระแท่นบรรทมจะอยู่ใต้เศวตฉัตร เจ้าจอมจะขึ้นไปนอนบน

พระแท่นบรรทมไม่ได้ จะมีพระแท่นรองเวลาถวายงาน เ้าเจ้าจอมจะขึ้นไปทีพระแท่นก็ไม่ได้ จึงมีท่ากามสูตรที่จะเก็บท่าไม่ให้ชี้ ผู้หญิงมีตระกูลที่จะถวายตัวต้องฝึกท่าที่คล้ายคลึงกับ ท่าโยคะบางท่าตั้งแต่เล็ก” ในราชสำนักขอมโบราณกษัตริย์จะมีมเหสี 1 องค์ ส่วนพระสนม นั้นมีได้ไม่จำกัดจำนวน นักประวัติศาสตร์กล่าวว่า พระสนมในอาณัติของกษัตริย์เขมรโบราณนั้นมีไม่ต่ำกว่า 1,000 นาง ซึ่งมาจากมากมายหลายที่ ทั้งกษัตริย์หมายปองและสตรีที่ถูกนำตัวมาถวาย รวมถึงเชลยศึกจากบ้านเมืองต่าง ๆ โดยมีทั้งสตรีสามัญชนและสตรีสูงศักดิ์ หญิงจากเมืองต่าง ๆ จะถูกปลดเปลื้องผ้าสไบออกให้เห็นเนินอกและปทุมถันตามแบบจารีต ขอมโบราณ ส่วนนางใดที่ไม่ทำตามหรือขัดขืนไม่ยินยอมถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์ นางนั้นจะถูกลงโทษทัณฑ์ด้วยวิธีต่าง ๆ จนเสียชีวิต ส่วนนางใดที่รอดจากความตาย ใช่ว่าจะมีชีวิตที่สุขสบาย ไม่ว่าจะเป็นสตรีสูงศักดิ์ สตรีสามัญชน หรือสตรีที่ได้จากการทำศึกสงครามและเชลยศึกจากเมืองต่าง ๆ พวกนางต้องถูกสีกหน้าผากทำงานหนักยิ่งกว่าทาส และมีสถานะเป็นหญิงกลางเมือง คือตกเป็นสมบัติกลางเมืองแก่ชายทั่วทั้งอาณาจักร ไม่สามารถถามหาเกียรติยศหรือศักดิ์ศรีของตนอีกเลย เพราะนางเหล่านั้นจะต้องปรนเปรอความใคร่ตั้งแต่ชายชั้นสูง ขุนนาง ชายต่างชาติอีกมากมายรวมถึงชายชั้นเลวทั้งหลาย โดยไม่มีข้อยกเว้นใด ๆ เมื่อเห็นเหล่านางที่ถูกสีกหน้าผากที่ใด สามารถนำมาปรนเปรอได้ โดยไม่ผิดอาญาหลวง การกระทำการทารุณยิ่งกว่าสัตว์นี้ เป็นเหตุให้สตรีไม่กล้าคิดขัดขืนที่จะเป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์ขอมโบราณ (กิตติชัย ปิณะสา, 2558, น. 14)

จากข้อมูลข้างต้นคณะคณะผู้สร้างสรรค์เห็นความสำคัญของเรื่องราวสตรี ผู้ที่ถูกนำตัวมาถวาย รวมถึงเชลยศึกจากเมืองต่าง ๆ โดยมีทั้งสตรีสามัญชน และสตรีสูงศักดิ์ เป็นบาทบริจาริกาของกษัตริย์ขอมโบราณ ผนวกกับภาพจำหลักของนางอัปสรฯ ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจให้คณะผู้สร้างสรรค์ นำเอาอารยธรรมขอมกับเรื่องราวนางห้ามมาสร้างสรรค์เป็นผลงานการแสดงผ่านรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์ เพื่อให้เห็นถึงการเชื่อมโยง ศิลปะวัฒนธรรมอาณาจักรขอมโบราณเข้ากับรูปแบบการแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ในรูปแบบระบำ มีสุนทรียภาพด้านนาฏศิลป์ดนตรี ในชื่อการแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างสรรค์ผลงานทางด้านนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด บุพเพจิตราเนียง

กระบวนการสร้างสรรค์

1. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ ตำรา หนังสือ วิทยานิพนธ์ และบทความจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ
2. รวบรวมข้อมูลภาคสนาม ด้านประวัติความเป็นมาและการสัมภาษณ์จากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ ชุด บุพเพจิตราเนียง โดยคัดเลือกจากศิลปินพื้นบ้าน ผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการแสดง นักวิชาการปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของปราสาทศิขรภูมิ และนักออกแบบการแสดง ผู้ที่เชี่ยวชาญในการออกแบบการแสดงท่ารำของนางอัปสร

2.1 นางสาวม ดิสม หรือ น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ศิลปินพื้นบ้านกันตรึม

2.2 นางอิง แสงศักดิ์ ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับภาพจำหลักที่ปราสาทศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

2.3 นายณัฐพงษ์ นุชนทริย์ นักออกแบบท่าเต้นอิสระบริษัท pound troupe

3. วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดง

4. ดำเนินการออกแบบแนวเพลง เครื่องแต่งกาย คัดเลือกนักแสดง

5. สร้างสรรค์กระบวนการท่ารำ การแปรแถว การใช้พื้นที่เวทีที่มีความหลากหลาย

6. จัดสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยเชิญอาจารย์สาขาวิชาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี เป็นผู้ร่วมสนทนาคัดเลือกจากผู้ที่มีตำแหน่งทางวิชาการและมีส่วนเกี่ยวข้องในสาขาวิชาศิลปะการแสดง จำนวน 2 ท่าน

6.1 ผู้ช่วยศาสตราจารย์นริศรา ศรีสุพล อาจารย์สาขาวิชาศิลปะการแสดง

6.2 อาจารย์บุญศรีศรี วรรณกิจไพศาล ผู้ช่วยคณบดี อาจารย์สาขาวิชาศิลปะการแสดง

7. นำเสนอผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด บุพเพจิตราเนียง สู่สาธารณชน

8. จัดทำเอกสารพร้อมบันทึกวีดิทัศน์ เพื่อเผยแพร่ในช่องทางออนไลน์

การศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง

ประวัติความเป็นมา

อาณาจักรขอมหรือเขมร เป็นอาณาจักรที่เคยเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-19 สิ่งที่ยืนยันถึงความความยิ่งใหญ่ของขอมในอดีต คือ นครวัดและนครธม ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงของขอมมาก่อน ในสมัยนครวัด และเมืองพระนครหลวง (นครธม) นั้น อาณาจักรขอมกินพื้นที่อาณาบริเวณจำนวนมหาศาล คือ พื้นที่ทั้งหมดของประเทศกัมพูชา ไทยกับลาวครอบคลุมทั้งประเทศ พม่าและเวียดนามบางส่วน ขยายอาณาเขตไปจนถึงจีนตอนใต้บางพื้นที่ มีเมืองขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้อาณาจักรขอมได้ชื่อว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในอุษาคเนย์ ในช่วงเวลาดังกล่าว จากความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรขอม ทำให้กษัตริย์ผู้เป็นองค์สมมติเทพอันได้รับศรัทธาความเชื่อ มาจากพราหมณ์-ฮินดู มีอำนาจมากจะทำการสิ่งใดก็ได้ภายในอาณาจักรตน เป็นวาจาอาญาสิทธิ์ ซึ่งนอกจากอำนาจ ดินแดน ทรัพย์สินเงินทอง ข้าราชการบริพาร ที่มีมากอย่างล้นเหลือ ซึ่งในราชสำนักขอมโบราณกษัตริย์จะมีมเหสี 1 พระองค์ ส่วนพระสนมนั้นมีได้ไม่จำกัดจำนวน ทั้งนี้มีนักประวัติศาสตร์กล่าวว่า สนมในอาณัติของกษัตริย์เขมรโบราณมีไม่ต่ำกว่า 1,000 นาง ทั้งที่กษัตริย์หมายปองและสตรีที่ถูกนำตัวมาถวาย รวมถึงเชลยศึก สตรีสามัญชน และ

สตรีสูงศักดิ์ หญิงจากเมืองต่าง ๆ ส่วนนางใดที่ไม่ทำตามหรือขัดขืนไม่ยอมเป็นนางห้าม จะถูกลงโทษทัณฑ์ด้วยวิธีต่าง ๆ หลังพวกนางถูกประหารชีวิตแล้ว พราหมณ์เจ้าพิธีกรรม จะทำการจองจำวิญญาณไปช่วงกลางปาวสาน โดยการสะกดวิญญาณไว้ในรูปสลักนางอัปสร ที่ปรากฏตามปราสาทหินต่าง ๆ เพราะเหตุนี้จึงทำให้รูปนางอัปสรเหล่านี้ ดูเหมือนกับ สามารถออกมาร่ายรำในคืนพระจันทร์เต็มดวง (กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์, 2556, น. 14)

ในประเทศไทย ภาพจำหลักของนางอัปสรที่สวयงามบนเนื้อหินทราย ประกอบองค์ เรือนธาตุของปราสาทหินหลายแห่ง ที่โดยภาพสลักนางอัปสร ที่พบในปราสาทศิขร-ภูมิ จังหวัดสุรินทร์ แต่เดิมคงมีประดับหน้าประตูครบทั้ง 5 หลัง แต่ภายหลังเหลือภาพสลักอยู่ เพียงคู่เดียว โดยภาพสลักของนางอัปสรที่พบนี้นอกจากจะงดงามในด้านศิลปะ การแกะสลักตาม “ขนบ” แบบแผนช่างในยุคศิลปะนครวัดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพแวดล้อมในอดีตของชุมชนโบราณ ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ ของพืชและสัตว์ ผ่านภาพของสัตว์ที่เข้ามาหยอกเย้าตัวนางอัปสร เป็นการบอกเล่าเรื่องราว ผ่านภาพจำหลัก (ยุวดี พลศิริ, 2563, น. 51)

ผลงานสร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้อง

ภาพจำหลักนางอัปสรมีลักษณะโดดเด่นทางด้านศิลปะ เป็นจุดสนใจ ของนักท่องเที่ยวและผู้สร้างสรรค์งานศิลปะแขนงต่าง ๆ ปรากฏในสื่อมากมาย ทั้งด้าน การแสดง รูปภาพ โปสเตอร์ รูปปั้น ของที่ระลึกต่าง ๆ ซึ่งเป็นการโฆษณาพร้อมกับแหล่ง ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์สำคัญคือ นครวัด นครธม ซึ่งเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลก “ระบำอัปสรา” ปรากฏขึ้นครั้งแรกในภาพยนตร์ฝรั่งเศสในเรื่อง L'Oiseau de Paradis หรือ The Bird of Paradise กำกับการแสดงโดย Marcel Camus โดยผู้รำเป็นตัวเอก ในภาพยนตร์เรื่องนี้คือ เจ้าหญิงบุปผาเทวีหรือสมเด็จพระเจ้านโรดมบุปผาเทวี พระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศแห่ง สิริวัฒนา พระราชมารดาของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ สมเด็จพระราชชนนีกุสุมาลย์หรือพระราชินีโกสัมภีร์ โปรดปรานนาฏศิลป์แบบโบราณ ของกัมพูชาตั้งพระราชบรรพบุรุษ ทรงรับเจ้าหญิงบุปผาเทวีไปอุปถัมภ์ และฝึกหัดนาฏศิลป์ การละครของกัมพูชามาแต่พระเยาว์ โดยทำรำระบำอัปสราแต่แรกเริ่มนั้นนำมาจาก ทำรำโบราณในละครเรื่อง พระสมุท ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ขุนนางและครูละครวังหน้า นำเอารูปแบบละครแบบวังหน้าไปเผยแพร่ในราชสำนักกัมพูชา และส่งผลให้ ละครกัมพูชา มีลักษณะร่องรอยละครวังหน้าหลายประการ เช่น ละครกัมพูชานิยมเล่นเรื่องพระสมุท อันเป็นบทพระบวรราชินีพนธ์ของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ และตอนนางบุษมาลี ชมสวนในเรื่องพระสมุท เมื่อศึกษาเรื่องพระสมุท เห็นว่ามีตอนหนึ่งซึ่งสอดคล้องกับ ทำรำอัปสรา คือ ตอนนางบุษมาลีชมสวนพร้อมด้วยพี่เลี้ยง มีการออกแบบเครื่องแต่งกายใหม่ โดยนำเครื่องแต่งกายแบบนางอัปสราที่ภาพจำหลักนครวัด มาใช้ในการแสดงระบำอัปสรา (สุรัตน์ จงดา, 2564, น. 42-43)

แนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงาน

คณะผู้สร้างสรรค์ได้ศึกษาประวัติอาณาจักรขอมโบราณ บันทึกเรื่องการถวายเป็นที่ลับ ปราสาทศีขรภูมิ และนาฏยลักษณ์ จากภาพศิลาจารึกและภาพจำหลักนางอัปสรที่มีลักษณะโดดเด่นทางด้านศิลปะ จนได้มีการพัฒนารูปแบบระบำขึ้นมาใหม่ โดยนำ “ระบำอัปสรา” ซึ่งเป็นการแสดงของประเทศกัมพูชา มีการแพร่กระจายทางด้านศิลปะวัฒนธรรมขอมที่เชื่อมโยงกับปราสาทศีขรภูมิที่สร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมขอมโบราณ ตรงกับศิลปะสมัยบาปวนต่อเนื่องถึงสมัยนครวัด มาเป็นข้อมูลเบื้องต้นประกอบกับความงามของนางอัปสรที่ปรากฏอยู่ในภาพจำหลัก มีลักษณะเครื่องแต่งกายที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ เป็นจุดสนใจ นำมาใช้เป็นแนวทางในการออกแบบสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ชุด “บุพเพจิตราเนียง” โดยออกแบบสร้างสรรค์การแสดงนำลักษณะท่าทางการเคลื่อนไหวมือและเท้ามาจากระบำโบราณคดีชุด ระบำลพบุรี มาประยุกต์ใช้กับการประดิษฐ์ท่ารำ ประกอบกับการฟ้อนที่สืบเนื่องจากพิธีกรรมของชาวอีสาน ซึ่งการฟ้อนอีสานมีลักษณะเด่นคือ ผู้ฟ้อนจะวาดลวดลายพิเศษเฉพาะตัว ใช้ท่าทางในการสื่อความหมายของความรู้สึก อารมณ์ และระบำเทวอัปสรตาเมื่อนธ ซึ่งเป็นนาฏศิลป์ไทยร่วมสมัยที่มีเอกลักษณ์ในการประดิษฐ์ท่ารำ มาปรับใช้ในการแสดงทั้ง 3 ช่วง โดยใช้เรื่องราวของ “นางห้าม” มาประกอบกับการประดิษฐ์ท่ารำใหม่ที่สอดคล้องกับทำนองเพลง

ผลการสร้างสรรค์

1. รูปแบบของผลงาน

การแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์ชุด บุพเพจิตราเนียง เป็นการแสดงที่นำเรื่องราวของ “นางห้าม” และภาพจำหลักของขอมโบราณมาสร้างสรรค์การแสดง มีรูปแบบการนำเสนอการแสดงเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 เหล่าสตรี นวนาฏ ยাত্রา : เป็นการนำเสนอการแสดงที่สื่อถึงความงามของสตรีขอม

ช่วงที่ 2 ถวายบำเรอท้าวไท : เป็นการนำเสนอการแสดงที่สื่อถึงการบำเรอจนถึงการฝืนใจและการขัดขืนต่อธรรมเนียมการถวายเป็นต่อกษัตริย์ขอม

ช่วงที่ 3 โทษทัณฑ์นางห้าม : เป็นการนำเสนอการแสดงที่สื่อถึงโทษทัณฑ์จากการไม่ยินยอมไปเป็นนางห้ามของกษัตริย์ขอม

2. ดนตรีและท่วงทำนองเพลง

ทำนองเพลงและเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบในการแสดงนาฏศิลป์ไทยสร้างสรรค์ชุด บุพเพจิตราเนียง ใช้เครื่องดนตรีอีสานได้เป็นหลัก โดยรูปแบบการแสดงสื่อให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ท่วงทำนอง เครื่องดนตรีที่ใช้ในการแสดง ประกอบด้วย เครื่องดนตรีอีสานได้ ได้แก่ ปี่สไล ซอด้วง พิณ กลองกันตรึม กลองรำมะนา ฉิ่ง ฉาบ กรับ ผสมผสานกับ

เครื่องดนตรีสากล เช่น คีย์บอร์ด โดยมีลักษณะของทำนองเพื่อสื่ออารมณ์ในแต่ละช่วงการแสดง ดังนี้

ช่วงที่ 1 ลักษณะทำนองเพลงสื่อให้เห็นถึงด้านความงามของสตรีที่กำลังเยื้องย่างร่าเริง แนวจังหวะเพลงจะค่อย ๆ เร่งเสียงอีกทีกเพื่อเชื่อมจังหวะไปช่วงที่ 2

ช่วงที่ 2 ใช้ดนตรีที่มีจังหวะช้า และมีความหนักเบาของเสียงดนตรี สื่ออารมณ์ถึงการฝันใจและการขัดขืนต่อธรรมเนียมการถวายตัวต่อกษัตริย์ขอม

ช่วงที่ 3 ใช้ดนตรีที่มีจังหวะช้า แต่มีทำนองอีกทีกแทรกอยู่ สื่อถึงความเศร้า และการสูญเสียจากโทษทัณฑ์จากการไม่ยินยอมไปเป็นนางห้ามของกษัตริย์ขอม

3. ผู้แสดง

การแสดงชุด บุษเพจิตราเนียง ใช้นักแสดงทั้งหมด 12 คน เป็นนักแสดงหญิงจำนวน 10 คน นักแสดงชาย จำนวน 2 คน โดยคัดเลือกนักแสดงจากบุคลิกลักษณะที่เหมาะสมกับบทบาท คือ สรีระโปร่งบางมีระดับความสูง 158-165 เซนติเมตร มีความสามารถทางด้านนาฏศิลป์ มีความตั้งใจ ขยันหมั่นเพียร และอดทนต่อการฝึกซ้อม

4. เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายของนักแสดงชุด บุษเพจิตราเนียง แบ่งออกตามลักษณะตัวละคร ได้แก่ กษัตริย์ขอม สตรีขอม และทหาร คณะผู้สร้างสรรค์ได้แนวความคิดการแต่งกายจากภาพจำหลักรูปปั้นนางอัปสรของนครวัด นครธม ของประเทศกัมพูชา มาประยุกต์ให้เข้ากับการแต่งกายในปัจจุบัน โดยเครื่องประดับจะแสดงถึงวรรณะและลักษณะเด่นของบทบาทผู้แสดง และสื่อต่อลีลาท่าทางการเคลื่อนไหวของนักแสดง โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 เครื่องแต่งกายของนักแสดงชุด บุษเพจิตราเนียง

ตัวละคร	ภาพประกอบ	ลักษณะการแต่งกาย
กษัตริย์ขอม		สวมศิระทรวงอม ต่างหู กรองคอ ต้นแขน ข้อมือ เข็มขัด นุ่งผ้าแบบ จีบโจง (จีบด้านขวาโจงด้านซ้าย) และข้อเท้า

ตารางที่ 1 เครื่องแต่งกายของนักแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง (ต่อ)

ตัวละคร	ภาพประกอบ	ลักษณะการแต่งกาย
สตรีชอม		รวบผมมวยสูง เครื่องประดับศีรษะ ชอม ต่างหู กรองคอ ตันแขน ข้อมือ เข็มขัด ข้อเท้า สวมชุด เข้ารูปแขนกุด (Bodysuit) และนุ่ง ผ้าจีบหน้านาง
ทหาร		นุ่งเตี่ยวสีแดง เชือกรัดรอบศีรษะ และตันแขน

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

5. อุปกรณ์การแสดง

สำหรับการแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง คณะผู้สร้างสรรค์เลือกใช้อุปกรณ์ที่มีความเหมาะสม และสอดคล้องกับการแสดง ประกอบด้วย พัดวาลวิชนี พานทอง กำไลข้อมือ และสังวาล โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 2 อุปกรณ์การแสดงชุด บุปเพจิตราเนียง

อุปกรณ์การแสดง	ภาพประกอบ	คำอธิบาย
พัดวาลวิชนี		เป็นหนึ่งในเครื่องราชกกุธภัณฑ์ของไทย ทำด้วยใบตาล ปิดทองทั้ง 2 ด้าน ด้านและเครื่องประกอบทำด้วยทองลงยาเพื่อสื่อให้เห็นถึงยุคสมัยนั้น และเป็นเครื่องบรรณาการฐานะตัวละครให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
พานทอง		นำมาใช้ในการถวายเครื่องบรรณาการ
กำไลข้อมือ		ใช้สวมใส่ที่ข้อมือ ประกอบการแสดงสื่อถึงการสวมใส่เครื่องบรรณาการ
สังวาล		ใช้สวมใส่ลำตัว ประกอบการแสดงสื่อถึงการสวมใส่เครื่องบรรณาการ

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

6. กระบวนท่ารำ

กระบวนท่ารำได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่โดยใช้ท่ารำที่มีความคล้ายคลึงกับภาพจำหลักและออกแบบให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่หยิบยกมาเป็นการเชื่อมโยงเพื่อให้สัมพันธ์กับทำนองเพลง และนำรูปแบบลักษณะท่ารำการเคลื่อนไหวมือและเท้ามาจากกระบาโบราณคดีชุด ระเบิดลพบุรี จำแนกการเคลื่อนไหวร่างกาย 5 ส่วน มีลักษณะดังนี้

- 1) การใช้ศีรษะ คือ การลัดคอ และการเอียงศีรษะ
- 2) การใช้ลำตัว คือ ลักษณะลำตัวตรง และลักษณะลำตัวเอียง
- 3) การใช้มือ คือ การจับเป็นรูปแบบการจับที่มีลักษณะเฉพาะ (การจับโดยใช้ นิ้วชี้ลงจรดที่ปลายนิ้วหัวแม่มือและกรีดนิ้วออก) การตั้งวงสูงเหนือศีรษะ การตั้งวงระดับ แ่งศีรษะ การตั้งวงกลาง การตั้งวงระดับอก และการตั้งวงระดับเอว

ภาพที่ 1 ลักษณะการจับปากนกแก้ว

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

- 4) การใช้แขน คือ การหักศอกตั้งฉากข้างลำตัว การเหยียดแขนหงายท้องแขน ไปด้านหลัง และการงอแขนพับศอกมือทาบระดับอก
- 5) การใช้ขาและเท้า คือ การก้าวเท้า การย่อเท้า การยกเท้า การแตะเท้า การเตะเท้า และการจรดเท้า

ตารางที่ 3 กระบวนท่ารำในการแสดงชุด บุปผาจิตราเนียง

กระบวนท่ารำ	คำอธิบาย
ช่วงที่ 1 เหล่าสตรี นวนานา ยาดรา	
	สื่อให้เห็นถึงสรีระของสตรีขอม ใช้การบิดสะโพกมือทาบอยู่ ด้านข้างเอวและข้างลำตัว
	สื่อถึงความงามบนใบหน้าของสตรี ใช้การวาดมือที่ได้คางและใบหน้า

ตารางที่ 3 กระบวนท่ารำในการแสดงชุด บุปผาจิตราเนียง (ต่อ)

กระบวนท่ารำ	คำอธิบาย
ช่วงที่ 2 ถวายบำเรอท้าวไท	
	สื่อถึงธรรมเนียมการถวายตัวต่อ กษัตริย์ขอมใช้การเดินเคลื่อนที่ และหันหน้าเข้าหากษัตริย์ขอม สื่อถึงสตรีขอมที่ไม่ยินยอมถวายตัวต่อ กษัตริย์ขอมใช้การนั่งลงเพื่อให้ต่ำกว่ากษัตริย์ขอมและเบือนหน้าหนี และสื่อถึงอารมณ์โกรธของ กษัตริย์ขอมโดยการชี้ไปที่สตรีขอม
ช่วงที่ 3 โทษทัณฑ์นางห้าม	
	สื่อถึงการได้รับโทษทัณฑ์ ใช้มีอวาทที่หน้าผากและการก้มหน้าเพื่อสื่อถึงอารมณ์เศร้า สื่อถึงการได้รับโทษทัณฑ์ ใช้การก้มหน้าและมินายทหารถือดาบชี้ไปที่สตรีขอม

ที่มา : คณะผู้สร้างสรรค์

ลักษณะทิศทางการเคลื่อนไหวในการแสดง ชุด บุปผาจิตราเนียง มีการเคลื่อนไหว 8 ทิศทาง ซึ่งสอดคล้องกับตำแหน่งของผู้ชม โดยอาศัยมุมมองคนดูเป็นแกนให้ความรู้สึกแก่คนดูที่แตกต่างกันทำให้การแสดงดูแปลกตาและน่าชมยิ่งขึ้น รูปแบบการเคลื่อนไหวของผู้แสดง ได้แก่ การเข้าหาผู้ชม การถอยออกจากผู้ชม การขนานกับผู้ชม การทแยงมุมกับผู้ชม การยกสูง และการกดต่ำ

การแปรแถวของการแสดง ชุด บุพเพจิตราเนียง มี 7 รูปแบบ ได้แก่ แถวข้าวหลามตัด แถววีคว่า แถวสลัฟีนปลา แถวหน้ากระดาน แถวเฉียง กระจายแถวสับหว่าง และการตั้งซุ้ม หรือการแบ่งกลุ่ม

สรุป

การแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง เป็นการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ โดยมีหลักแนวคิดจากเรื่องราวของ “นางห้าม” ที่ถูกประหารชีวิตถูกสะกดวิญญาณไว้ในรูปสลักนางอัปสรจากภาพศิลาจารึกและภาพจำหลักประติมากรรมจากขอมโบราณ และองค์ประกอบของปราสาทขอมซึ่งได้เชื่อมโยงกับปราสาทศิขรภูมิ ที่สร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมเขมรโบราณ ตรงกับศิลปะสมัยบาปวนต่อเนื่องถึงสมัยนครวัด มาใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการออกแบบสร้างสรรค์กระบวนการทำรำ และนำหลักและลักษณะท่าทางการเคลื่อนไหวมือและเท้ามาจากระบำโบราณคดีชุด ระบำลพบุรี มาประยุกต์ใช้กับกระบวนการทำรำแนวเพลงที่สร้างขึ้น ผสมผสานการเคลื่อนไหวร่างกาย รวมถึงการออกแบบแถวและการใช้พื้นที่เวที โดยการแสดงแบ่งออกเป็น 3 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 เหล่าสตรี นวนาฏ ยাত্রา : เป็นการนำเสนอการแสดงที่สื่อถึงความงามของสตรีขอม ช่วงที่ 2 ถวายบำเรอท้าวไท : เป็นการนำเสนอการแสดงที่สื่อถึงการบำเรอจนถึงการฝืนใจและการขัดขืนต่อธรรมเนียมการถวายตัวต่อกษัตริย์ขอม และช่วงที่ 3 โทษทัณฑ์นางห้าม : เป็นการนำเสนอการแสดงที่สื่อถึงโทษทัณฑ์จากการไม่ยินยอมไปเป็นนางห้ามของกษัตริย์ขอม ใช้ผู้แสดงรวมทั้งสิ้น 12 คน เป็นนักแสดงหญิงจำนวน 10 คน นักแสดงชาย จำนวน 2 คน การแต่งการใช้แนวคิดการแต่งกายจากภาพจำหลักรูปปั้นของนางอัปสรในนครวัด นครธม ของประเทศกัมพูชา นางอัปสรสวมสวมชุดเข้ารูป แขนกุด (Bodysuit) และนุ่งผ้าจีบหน้านาง เครื่องแต่งกายกษัตริย์ นุ่งผ้าแบบจีบโจง มีเครื่องประดับศีรษะตามแบบภาพจำหลักของกษัตริย์ขอม เพลงและเครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบการแสดง มีการสร้างสรรค์ดนตรีขึ้นมาใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการแสดง นาฏศิลป์สร้างสรรค์ โดยใช้เครื่องดนตรีสากลผสมผสานกับเครื่องดนตรีอีสานใต้ จังหวะดนตรีเริ่มจากเร็วไปช้า แทรกการเลียนเสียงธรรมชาติ เช่น เสียงฟ้าร้องฟ้าผ่า

อภิปรายผล

การแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง คณะผู้สร้างสรรค์ผลงานได้นำเอาเรื่องราวของการถวายตัวของสตรีขอมในสมัยอาณาจักรขอมโบราณ มาถ่ายทอดเป็นผลงานทางด้านนาฏศิลป์ นำเสนอในรูปแบบนาฏศิลป์สร้างสรรค์ มีแนวความคิดการสร้างงานจากภาพจำหลักนางอัปสร มาใช้ประกอบการแสดงเพื่อสื่อความหมายที่ทำให้สอดคล้องกับเรื่องราวนางห้าม มีอารมณ์ที่หลากหลาย ความสุข ความเศร้า ความหวัง อันเป็นองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ ซึ่งเป็นแนวคิดในการสร้างงานที่พบได้ในการสร้างสรรค์งานนาฏศิลป์ในปัจจุบัน สอดคล้องกับการแสดงสร้างสรรค์ชุด ยลสราญนางเทวี ของกิตติชัย ปิณะสา (2558, น. 14) นำแนวคิดจากเรื่องราวกษัตริย์ขอมที่มีการจองจำไว้ในภาพจำหลัก

ของปราสาทหิน แนวคิดจากวรรณกรรมตำนาน แนวคิดจากกลุ่มชาติพันธุ์ และแนวคิดจากจินตนาการ มาเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานนาฏศิลป์สร้างสรรค์ ทั้งนี้ กระบวนการสร้างสรรค์การแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง ประกอบด้วย 8 ขั้นตอน คือ 1) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร 2) รวบรวมข้อมูลภาคสนาม 3) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์การแสดง 4) ออกแบบแนวเพลง เครื่องแต่งกาย และคัดเลือกนักแสดง 5) สร้างสรรค์กระบวนการท่ารำ การแปรแถว และการใช้พื้นที่เวที 6) จัดสนทนากลุ่ม เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง 7) นำเสนอผลงานสู่สาธารณชน และ 8) จัดทำเอกสารพร้อมบันทึกวีดิทัศน์ เพื่อเผยแพร่ สอดคล้องกับ ธรรมรัตน์ โถวสกุล (2543, น. 28) ที่ศึกษาวิธีการและรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงานของนักรับราชการประติมากรรมที่ได้รับการยอมรับแล้วพบว่า มีขั้นตอนการสร้างสรรค์งาน คือ 1) การคิดหัวข้อ 2) การหาข้อมูลในการสร้างสรรค์ผลงาน 3) การกำหนดเนื้อหาและรูปแบบการแสดงเพื่อกำหนดรูปแบบงาน 4) การหาเพลงและดนตรีประกอบให้สอดคล้องกับแนวคิดและรูปแบบการแสดง 5) การคัดเลือกนักแสดง การประดิษฐ์ท่ารำ 6) การออกแบบเครื่องแต่งกาย 7) การออกแบบฉากและแสง และ 8) การฝึกซ้อมและนำเสนอผลงาน

การคิดประดิษฐ์ท่ารำนานาฏศิลป์การแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง ได้คิดค้นกระบวนการท่ารำขึ้นมาใหม่ โดยนำเค้าโครงเดิมที่มีอยู่แล้วมาประยุกต์ให้เข้ากับความเหมาะสมของท่ารำคำนึงถึงการสื่อเรื่องราวของการแสดงผ่านกระบวนการทางด้านนาฏศิลป์ เพื่อให้เกิดเป็นงานสร้างสรรค์ที่มีความแปลกใหม่ ทั้งนี้ได้นำแนวคิดจากภาพศิลปะจารึกและภาพจำหลักนางอัปสรามาปรับใช้ และออกแบบลีลาท่ารำ ผสานกับการแปรแถว และการใช้พื้นที่เวทีที่หลากหลาย เช่น ลักษณะแถวข้าวหลามตัด แถววิค้ว แถวสลับฟันปลา แถวหน้ากระดาน แถวเฉียง กระจายแถวสับหว่าง และการตั้งขุมหรือการแบ่งกลุ่มทิศทางการเคลื่อนที่จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง สอดคล้องตามหลักทฤษฎีการเคลื่อนไหวของ สุรพล วิรุฬห์รักษ์ (2543, น. 231-232) ที่กล่าวไว้ในหลักฐานการแสดงนาฏศิลป์ปริทรรศน์ คือ การเข้าหาคนดูเป็นการเรียกร้องความสนใจ นำเกรงขาม แสดงความยิ่งใหญ่ การถอยออกจากคนดู แสดงความอ้างว้างสูญเสีย หวาดกลัว ลังเล การขนานกับคนดู เน้นให้คนดูในจุดต่าง ๆ มองเห็นผู้แสดงได้เท่า ๆ กัน เป็นการนำสายตาของคนดูไปสู่อีกจุดหนึ่ง การทแยงมุมกับคนดูแสดงความรู้สึกลึกซึ้ง ความอ่อนโยน ความสามัคคี การฉวัดเฉวียนหรือเลี้ยวไปมาแสดงความปราดเปรียว การยกสูง แสดงความเบา ความสง่างาม ความยิ่งใหญ่ และการกดต่ำแสดงความหวาดกลัว ความอ่อนน้อม ความด้อยค่า เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

การแสดงชุด บุพเพจิตราเนียง เป็นการแสดงที่สร้างสรรค์มาจากเรื่องราวของนางห้ามสามารถนำเรื่องราวไปสร้างสรรค์ได้หลายรูปแบบทั้งการแสดงนาฏศิลป์สร้างสรรค์และการแสดงแสง สี เสียง เป็นแนวทางในการพัฒนาต่อยอด สร้างสรรค์ด้านการแสดงต่อไป

รายการอ้างอิง

- กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2556). **ขอมโบราณ ย้อนตำนานวัฒนธรรมบรรพบุรุษเก่าแก่แห่ง
อุษาคเนย์**. กรุงเทพฯ: ก้าวแรก พับลิชชิง.
- กิตติชัย ปิณะสา. (2558). **ยลสรณนางเทวี**. ศิลปินพรปริญาศิลปบัณฑิต สาขาวิชา
ศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ธรรมรัตน์ โถาสกุล. (2543). **นาฏศิลป์ในงานโครงการนาฏศิลป์ของภาควิชานาฏศิลป์
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. วิทยานิพนธ์ปริญา
ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มยุรี วีระประเสริฐ. (2545). **การแพร่หลายอารยธรรมเขมรโบราณและหลักฐานโบราณคดี
สมัยลพบุรี**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ยุวดี พลศิริ. (2563). **การสร้างสรรค์การแสดงนาฏยประดิษฐ์ ระบายเทวีอัปสรดาเมื่อนธ
สู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม**. สุรินทร์: สาขาวิชานาฏศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์
และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). **นาฏศิลป์ปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ: ห้องภาพสุวรรณ.
- สุรัตน์ จงดา. (2564). “อิทธิพลละครวังหน้าในนาฏศิลป์กัมพูชา”. **วารสารวิพิพัฒนศิลป์**,
1, 2: 33-50.